

Ks. JERZY CHMIEL

KATEGORIE BIBLIJNE ENCYKLIKI *EVANGELIUM VITAE*

Encyklika Jana Pawła II *Evangelium vitae* o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego, podpisana przez Papieża w dniu 25 marca 1995 r., w uroczystość Zwiastowania Pańskiego, jest dokumentem szczególnym, jeśli chodzi o użycie tekstów biblijnych¹. Wszystkie dokumenty, a szczególnie encykliki Jana Pawła II opierają się na bogatej bazie skrypturystycznej, lecz ta ostatnia encyklika o życiu w sposób znaczący wykorzystuje kategorie biblijne.

Przez kategorie biblijne rozumiem nie tylko materialne przytoczenie tekstów Pisma Świętego, lecz także sposoby przedstawiania i korzystania z tekstów Biblii. Są to więc kategorie semantyczne, czyli znaczeniowe, przechodzące częstokroć w kategorie syntaktyczne, składniowe. Można mówić o kategorii lingwistycznej, która jest czymś więcej niż zbiorem elementów w sensie matematycznym, obejmuje bowiem wewnętrzną organizację i ustanawia między swymi elementami szczególne relacje².

Przedmiotem niniejszego wystąpienia jest analiza kategoryjna³ tekstu encykliki *Evangelium vitae*, oparta na wyżej przedstawionym rozumieniu kategorii biblijnych. Propozycja analiza kategoryjna nie zamyka się tylko w sferze językowej, lecz przechodzi na obszar hermeneutyki biblijnej.

Wyróżniam siedem kategorii mających referencje do Biblii: kategoria ewangelii, interpretacji, struktury, objawienia, lektury, relektury i aktualizacji.

1. Kategoria ewangelii. Już sam tytuł, a właściwie pierwsze słowa encykliki nawiązują do przekazu biblijnego: „Ewangelia życia”. Termin *ewangelia* – ‘dobra nowina’ oznacza: a) całość nauki Jezusa, b) rodzaj literacki pism kanonicznych, a także apokryficznych, wraz z ich egzemplifikacją. W przypisie 1. encykliki zostało od razu stwierdzone: „Wyrażenie 'Ewangelia życia' nie znajduje się wprawdzie w Piśmie Świętym jako takie, ale odpowiada ono dobrze istotnej treści orędzia biblijnego”. Ta Ewangelia życia „znajduje się w samym sercu orędzia Jezusa Chrystusa” (EV, 1) i jest źródłem „niezlomnej nadziei i prawdziwej radości dla każdej epoki dziejów. Ewangelia miłości Boga do człowieka, Ewangelia godności osoby i Ewangelia życia stanowią jedną i niepodzielną Ewangelię” (EV, 2).

Jest to więc świadome nawiązanie do orędzia Jezusa, Dobrej Nowiny, które nie ma nic wspólnego z pseudo- czy anonimową twórczością apokryficzną. W literaturze apokryficznej występuje kilka pism noszącym miano „Ewangelia”, np. *Ewangelia Prawdy*, utwór pochodzenia gnostyckiego z II w. *Ewangelia życia* nie jest pastiszem apokryficznym, lecz dokumentem interpretacyjnym doktryny biblijnych pism kanonicznych. Encyklika podejmując na zasadzie analogii termin „ewangelia” rozwija dalej to pojęcie – już nie na gruncie biblijnym, ale w ramach tradycji interpretującej Biblię.

Ewangelia życia jest zatem orędziem oraz źródłem radości i zbawienia (por. EV, 78), z czego wynika obowiązek ewangelizacji, to znaczy wszyscy powinni się poczuwać „do obowiązku głoszenia Ewangelii życia, celebrowania jej w liturgii i w całym życiu oraz

¹ Polska wersja encykliki według przedruku z Libreria Editrice Vaticana.

² Zob. O. Ducrot – T. Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris 1972, s. 147.

³ Opieram się na badaniach, jakie nad kategoriami i kategoryalnością przeprowadzali: Y. Bar-Hillel, P. T. Geach, M. J. Cresswell i inni. Por. Y. Bar-Hillel, *Indexical Expressions*, „Mind” 1954, s. 359-379; P. T. Geach, *Reference and Generality*, Ithaca 1963.

służenia jej poprzez różne inicjatywy i za pośrednictwem struktur, które mają być dla niej oparciem i narzędziem promocji” (EV, 79). Papież szeroko omawia różne sposoby głoszenia, celebrowania i służenia Ewangelii życia (por. EV, 80 – 91), co powinno stać się podstawą opracowań różnych programów duszpasterskich.

2. Kategoria interpretacji łączy się ściśle z kategorią ewangelii i niejako z niej wypływa. Ewangelia życia nie jest powtarzaniem słów Pisma Świętego in abstracto (biblicyzm), lecz ich interpretacją w Kościele, do czego mandat otrzymał Urząd Nauczycielski: „Kościół jest świadom, że ta Ewangelia życia (została) przekazana mu przez Chrystusa” (EV, 2). „Ewangelia miłości Boga do człowieka, Ewangelia godności osoby i Ewangelia życia stanowią jedną i niepodzielną Ewangelię” (tamże).

Te dwie wypowiedzi Papieża opierają się na wyraźnych regułach hermeneutycznych, których sformułowanie podaje konstytucja dogmatyczna Soboru Watykańskiego II *Dei Verbum*: chodzi tu o jedność Pisma i Tradycji, stanowiącą „jeden święty depozyt słowa Bożego powierzony Kościołowi” (por. DV, 10), o rolę Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i o analogię wiary (por. tamże 12). Ma również miejsce w encyklice aplikacja reguły hermeneutycznej o żywej Tradycji całego Kościoła, kiedy napotykamy w tekście liczne odniesienia do nauki Ojców Kościoła greckich i łacińskich, soborów, papieży, liturgii czy także opinii teologów. Warto jeszcze zwrócić uwagę na podkreślenie, że encyklika jest owocem współpracy Episkopatu wszystkich krajów świata (EV, 5); jest to wyraźne dowartościowanie żywego Urzędu Nauczycielskiego (*vivum Ecclesiae Magisterium*), o którym wzmiankuje konstytucja *Dei Verbum* (nr 10).

3. Kategoria struktury to „nasycenie” tekstu encykliki cytatami i aluzjami z Pisma Świętego. Już pobieżne przeglądnięcie tekstu encykliki i zapoznanie się z jej spisem treści przekonuje nas o specyficznej strukturze dokumentu, w pewnym sensie bez precedensu w enuncjacjach papieskich. Tekst bowiem jest artykułowany, tzn. wyodrębniony za pomocą odpowiednich cytatów biblijnych, których rola nie sprowadza się tylko do elementów organizujących tekst (rodzaj „kosmetyki strukturalnej”), lecz które pełnią funkcję zasady objawionej. Numery marginalne utraciły funkcje oznaczania tematów, a pozostały elementami porządkującymi. Na 105 numerów marginalnych tekstu encykliki przypadają 32 inicjalne przytoczenia Biblii⁴.

Na wnikliwą uwagę zasługują odniesienia i aluzje do tekstów biblijnych; ich moc dowodowa polega nie tyle na liczbie przytoczeń, ile na organicznej kompozycji w ramach argumentacji. Z punktu widzenia statystyki frekwencyjnej odniesień biblijnych mamy prawo mówić o ubiblijnionej strukturze encykliki *Evangelium vitae*.

4. Kategoria objawienia jest praktycznym zastosowaniem hermeneutycznej reguły treści i jedności całej Biblii (por. *Dei Verbum*, 12). Teksty inicjalne i cytaty intertekstualne zostały wzięte tak z ksiąg Starego, jak i Nowego Testamentu. Rozpoczyna się to od księgi *Genesis*, a kończy księgą *Apokalipsy* – mamy więc przegląd całego zapisu objawienia. „Pełnia ewangelicznego orędzia o życiu – podkreśla Papież (EV, 31) – została w rzeczywistości przygotowana już w Starym Testamencie”. Jest to aplikacja zasady św. Augustyna: „Novum Testamentum in Vetere latet, et in Novo Vetus patet”, która znalazła swoje miejsce w Konstytucji *Dei Verbum* (por. nr 16).

To objawienie nie jest czymś statycznym, ale rozwija się „przez czyny i słowa wewnętrznie z sobą powiązane, tak że czyny dokonane przez Boga w historii zbawienia i-lustrują i umacniają naukę oraz sprawy słowami wyrażone; słowa zaś obwieszczają czyny i odsłaniają tajemnicę w nich zawartą” (DV, 2).

Jan Paweł II dostrzega też rozwój objawienia: „Objawienie pozwala stopniowo coraz wyraźniej dostrzec załazek życia nieśmiertelnego, umieszczony przez Stwórcę w sercach ludzi (...). Ten załazek doskonale pełni ma się objawić przez miłość i urzeczywistnić –

⁴ Zob. mój artykuł *Biblijna struktura encykliki „Evangelium vitae”*, w: J. Drusiło (red.), *Evangelium vitae. Dobra nowina o życiu ludzkim*, Kraków 1995, s.13-17.

na mocy niezasłużonego daru Bożego – przez udział w Jego życiu wiecznym” (EV, 31). Są fakty w historii zbawienia, które pełnią rolę modelu: tak „wyjście z Egiptu jest doświadczeniem konstytutywnym i wzorcowym” (tamże).

5. Kategoria lektury. Papież zaprasza nas do uważnej lektury Pisma Świętego i to do takiej lektury, która nosi nazwę *lectio divina*. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej o interpretacji Pisma Świętego w Kościele (1993) tak ją określa: „Jest to indywidualna lub zbiorowa lektura jakiegoś fragmentu Pisma przyjętego jako słowo Boże, rozwijająca się pod działaniem Ducha w medytację, modlitwę i kontemplację” (IV C 2)⁵.

Cała encyklika *Evangelium vitae* jest zbudowana na zasadzie *lectionis divinae*. Jest to jednocześnie przykład duszpasterskiej egzegezy Pisma Świętego. Oto rozdział I „Krew brata twego głośno woła ku mnie z ziemi” otwiera się zaproszeniem Papieża do lektury perykopy Rdz 4, 2-16: „Przeczytajmy jeszcze raz tę biblijną opowieść, która mimo swej archaiczności i niezwyklej prostoty zawiera w sobie wyjątkową naukę” (EV, 7). Jest to pierwszy element lektury duchowej Biblii – czytanie (*lectio*). Element drugi to medytacja (*meditatio*): Papież kontynuuje rozważanie w formie przystępnej egzegezy treści perykopy, co obejmuje bezpośrednio numery 8 – 24 encykliki. Pośrednio wszakże wraca wielokrotnie do tego paradygmatu Kainowego. Modlitwa (*oratio*) jest trzecim elementem *lectionis divinae*. Encyklika kończy się modlitwą (EV, 105), ale także w trakcie lektury jest zachęta do modlitwy: „pilnie potrzebna jest wielka modlitwa za życie, przenikająca cały świat” (EV, 100; zob. także 51). I wreszcie ostatni element: kontemplacja (*contemplatio* – *actio*) to jasne – wprost charyzmatyczne – widzenie sprawy i apel do działania: „Ewangelia życia jest przeznaczona dla całej ludzkiej społeczności” (EV, 101).

6. Kategoria relektury. Relektura, czyli powtórne odczytanie, polega na wykorzystaniu wcześniejszych pism biblijnych w później powstałych partiach Pisma Świętego. W ten sposób powstaje zjawisko wyjątkowej w swoim rodzaju wewnętrznej jedności Biblii⁶. Relektura występuje wewnątrz samej Biblii, gdzie znajdujemy często stwierdzenia typu „według Pisma”, „jak mówią Pisma” itp. (por. np. 1 Kor 15,3-5). Ale relektura ma również miejsce podczas naszej interpretacji Biblii, kiedy to jedne perykopy tłumaczymy przez inne perykopy – tak się dzieje w czasie liturgii słowa Bożego. Zjawisko to ma miejsce także w encyklice *Ewangelia życia*. Przykładem może być relektura tekstu Rdz 4,10 przy pomocy tekstu Hbr 12,22.24 odnośnie do przelanej krwi Abla i krwi Jezusa, którego proroczą zapowiedzią jest postać niewinnego Abla (por. EV, 25-28).

Relektura nie jest manipulacją tekstami, lecz interpretacją Pisma, która dokonuje się w łonie Kościoła i posiada aspekt twórczy (*un aspect de créativité*) dla odpowiedzi na powstające aktualnie pytania. Taki „aspekt kreatywności” możemy stwierdzić w wywodach Papieża w rozdziale II na temat chrześcijańskiego orędzia o życiu, który to rozdział kończy się kontemplacją Krzyża (EV, 51), lub w rozdziale III na temat przykazania „Nie zabijaj” (EV, 53).

7. Kategoria aktualizacji. Aktualizacja tekstu biblijnego polega na odczytaniu tekstu Biblii w świetle nowych warunków i adaptowaniu do nowej sytuacji życia wierzącego ludu Bożego. Można by rzec, że jest to relektura Biblii, która dokonuje się nadal *hic et nunc* w społecznościach ludzi wierzących. Jeśliby się posłużyć znanym kryterium Vaticanum II, można by powiedzieć, że relektura jest *ad intra* Biblii, podczas gdy aktualizacja działa *ad extra* Pisma.

Dokument o interpretacji Biblii w Kościele podkreśla wartość takiej aktualizacji, dzięki której Biblia jest w stanie ukazać w nowym świetle wiele problemów współczesnych, jak na przykład obrona życia ludzkiego (IV A 2).

⁵ Opieram się na tekście francuskim (oryginalnym): Commission Biblique Pontificale, *L'interprétation de la Bible dans l'Eglise*, Roma 1993.

⁶ Zob. tamże, III A 1.

Mówiąc o godności dziecka jeszcze nie narodzonego, Papież przyznaje, że w Biblii brak jest „bezpośrednich i jednoznacznych wezwań do ochrony życia u jego początków, zwłaszcza przed narodzeniem, podobnie zresztą jak w obliczu bliskiego już jego kresu”. „Można to łatwo wyjaśnić faktem – kontynuuje Papież – że nawet sama możliwość działania przeciw życiu, napaści na nie lub wręcz odebrania życia w takich okolicznościach nie mieściła się w pojęciach religijnych i kulturowych Ludu Bożego” (EV, 44; por. 46). Problemy aborcji i eutanazji tak się jednak współcześnie nasiliły, że słuchając słowa Bożego *d z i s i a j* i próbując lepiej zrozumieć sytuację człowieka *d z i s i a j*, wydobywamy z bogactwa znaczeniowego tekstów biblijnych elementy zdolne do polepszenia współczesnej sytuacji zgodnie ze zbawczą wolą Boga w Chrystusie⁷. Pouczający pod tym względem jest passus encykliki mówiący o całości Objawienia jako Prawa chroniącego życie człowieka (EV, 48).

* * *

Obecność kategorii biblijnych w encyklice *Evangelium vitae* jest ewidentna – jak biblijna jest ta encyklika, każdy widzi. Następną sprawą jest recepcja tej encykliki przez wszystkich adresatów.

⁷ Zob. tamże, IV A 2.